

УДК [316.42:316.44]«20»(045)

**ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ
УСПІШНИХ «ЛЮДЕЙ–XXI СТОЛІТТЯ»***THE PROBLEM OF DEFINITION
OF SUCCESSFUL «PEOPLE OF THE XXI CENTURY»***Богданова Н. Г.,**

доктор філософських наук, професор
кафедри охорони праці та екологічної безпеки,
Навчально–науковий професійно–педагогічний
інститут Української інженерно–педагогічної
академії (Слов'янськ, Україна), e-mail:
bogdanovang@ukr.net

Bogdanova N. G.,

doctor of Philosophical Sciences, Professor
of the Department of labour protection and
ecological safety, Educational Scientific Professional
Pedagogical Institute of Ukrainian Engineering
Pedagogical Academy (Slavyansk, Ukraine), e-mail:
bogdanovang@ukr.net

Зроблено аналіз визначення успішних «людей–XXI століття». Метою статті є дослідження проблеми визначення успішних «людей–XXI століття» для дослідження моделі успіху, можливість пристосування особистості до соціальних змін у сучасному світі. У статті застосовано комплекс загальнофілософських та загальнонаукових методів, зокрема: діалектичний, історичного та логічного, аналізу і синтезу та інші методи. Узагальнення отриманих результатів дає можливість констатувати що, в пострадянському просторі (як українському, так і російському) склалася ситуація, при якій частка «людей – XXI» є дуже обмеженою. Причинами цього стали: достатньо низький рівень адаптаційних можливостей, соціального добробуту та зарплат. Модель успіху причино пов'язана зі свідомо обраними цінностями. В суспільстві постійно зростає частка населення, яка вступає в активне життя, будуючи свої уявлення про реальний світ. Перспективним напрямом подальших досліджень у цій актуальній темі є проблема інформаційно–культурної компетенції людини у сучасній Україні.

Ключові слова: «люди–XXI століття», суспільство, соціальні новатори, соціальна активність, споживачі, лідерство, адаптивний фактор, пристосування, інноватори, традиціоналісти.

The article analyzes the definition of successful «people of the XXI century». The purpose of this article is to study the problem of definition of successful «people of the XXI century», to study the model of success, the ability to adapt the individual to social change in the modern world. The article uses a complex of general philosophical and general scientific methods, in particular: dialectical, historical and logical, analysis and synthesis and other methods. The synthesis of the obtained results makes it possible to state that in the post-Soviet space (both Ukrainian and Russian) there has been a situation in which the share of «people of the XXI» is very limited. These reasons were: a rather low level of adaptability, social welfare and wages. The success model is due to the consciously chosen values. In society, the population entering in active life, constantly grows, building its ideas about the real world. The promising direction for further research in this topical topic is the problem of informational and cultural competence of a person in modern Ukraine.

Keywords: «people of the XXI century», society, social innovators, social activity, consumers, leadership, adaptive factor, adaptation, innovators, traditionalists.

Розвиток сучасного інформаційного суспільства формує потребу у людині «нового типу» і тому однією з актуальних проблем сьогодення стає питання моделі успіху, адаптивного потенціалу особистості до нових ринкових і демократичних реалій. Індивід, який вже не орієнтується на цінності минулого часу: відданості певній компанії, постійному місцю у певній бюрократичній, або ж виробничій структурі, надійності та захищеності соціальної та громадянської позиції. Натомість

приходить потреба самопрограмування, уміння перенавчатися й пристосовуватися до умов, які постійно змінюються, здатність знаходити собі місце у все нових і нових проектах, спираючись не на зв'язки і позиції у корпоративній бюрократії, а на особисті мережеві контакти. Володіння капіталом стає недостатнім для утримування важелів влади.

Вагомий внесок у розв'язання проблеми розвитку і саморозвитку особистості зробили такі дослідники, як К. Абульханова–Славська, Г. Балл, Л. Виготський, С. Гончаренко, С. Рубенштейн. Проблеми формування особистості приділяли значну увагу такі наукові діячі як, І. Бех, А. Бойко, В. Свдочімов, М. Євтух, Б. Коротяєв, С. Сисоєва.

Незважаючи на досить об'ємний пласт літератури з цієї проблематики, розв'язання потребує і така проблема як визначення успішних «людей–XXI століття» для дослідження моделі успіху, можливість пристосування особистості до соціальних змін у сучасному світі.

Таким чином, метою статті є дослідження проблеми визначення успішних «людей–XXI століття» для дослідження моделі успіху, можливість пристосування особистості до соціальних змін у сучасному світі.

У дослідженнях останніх років вченими запропонована типологія соціальних типів, відповідно до якої члени суспільства поділяються на «соціальних новаторів» й «інших». До соціальних новаторів (або «людей–XXI століття») відносяться ті члени суспільства, які мають якісні освітні, соціальні й стабільні економічні ресурси, демонструють самостійність і соціальну стабільність. Унікальність цієї категорії людей визначається тим, що це – не еліта, і не авангард, їхнім завданнями не є забезпечення добробуту всього суспільства, а тільки свого життєвого успіху.

В сучасній науці можна виділити два підходи до визначення характеристик соціальних новаторів, які запропоновані українськими та російськими дослідниками. В основу цих підходів були покладені різні чинники (ці підходи базувалися на різних підставах), але їх результати багато в чому збіглися.

В основі підходу, що запропонований російськими дослідниками (О. Оберемок, Р. Обрамов та ін.), лежить уявлення про сучасне суспільство як про суспільство споживання. Російськими дослідниками була висунута гіпотеза (на підставі проведеного дослідження), відповідно до якої людьми–XXI століття можна вважати споживачів, які піклуються про себе й використовують інноваційні можливості, що постійно відкриваються, для організації свого речового й інформаційного простору. За даними різних опитувань Фонду дослідження громадської думки, до цієї групи належить 12–16% дорослого населення Росії [1].

У суспільстві споживання імідж успішної людини сам по собі – надзвичайно приваблива цінність, що примушує індивіда формувати свій стиль життя відповідно до даного стереотипу,

мотиваційним ядром якого є «потреба в споживанні». У цьому суспільстві, як переконливо говорять його провісники й тлумачі, споживання стає головною формою соціальної активності, за допомогою якої – крім задоволення елементарних потреб індивіда – визначається його соціальний стан (або претензії на такий), конструюється його оточення, формуються персональні й соціальні аспекти ідентичності. Отже, люди–XXI – це насамперед споживачі, що активно застосовують нові повсякденні поведінкові практики. Сьогодні багато опитувань демонструють, що прихильність до одних і тих же цінностей, уявлень і сподівань можуть розділяти люди, які практикують різну повсякденну поведінку. Іншими словами, цінності в цей момент розвитку суспільства не є надійною ознакою, що дозволяє пророчити схильність до інноваційної поведінки або її відсутність.

Емпірично концепт «люди–XXI» ґрунтується на сукупності соціальних, економічних і поведінкових якостей представників даної групи. Вони утворюють свого роду платформу, що може бути описана у такий спосіб:

- споживче лідерство, завдяки відносно високому рівню доходу й включеності в сучасні стилі життя. Представники цієї групи більш активно, у порівнянні з усім дорослим населенням, беруть участь у споживанні матеріальних і культурних продуктів. Люди–XXI представляють авангардну цільову аудиторію для товаровиробників;

- соціальний активізм відображає поведінкові відмінності людей–XXI від населення і є невід'ємною соціально–психологічною характеристикою більшості представників цієї групи. Орієнтація на соціальний активізм і прагнення до нового досвіду у професії й споживанні робить людей–XXI генераторами інноваційних соціальних практик;

- культурне лідерство тісно пов'язане з освітніми й споживчими властивостями цієї групи. У силу своєї ресурсоємності й установки на продуктивність, люди–XXI значно інтенсивніше інших користуються інститутами культурної індустрії – від читання книг і газет до відвідування кінотеатрів, галерей і музеїв.

Група людей–XXI становить близько 15% дорослого населення країни. На операціональному рівні її представники виділяються з точки зору включеності в сучасні практики по п'ятьох позиціях: прилучення до інформаційних технологій; активна споживча й фінансова поведінка; прагнення до розширення об'єму; оптимізація свого часу; турбота про себе й своє здоров'я.

Результати емпіричних досліджень свідчать про те, що люди–XXI:

- більш молоді у порівнянні з усім населенням країни: майже 60% представників цієї групи перебувають у віці 18–35 років;

- мають більш високі доходи у порівнянні з населенням у середньому: місячний дохід близько половини людей–XXI – вище 7 тисяч рублів на члена родини. Серед населення людей з таким доходом – не більше 30%;

- в основному є освіченими фахівцями й керівниками або підприємцями – таких більше половини в складі цієї групи;

- добре поінформовані й активно використовують різні технічні новинки – від смартфонів і комунікаторів до спортивного інвентаря. Більше 80% людей–XXI є досвідченими користувачами комп'ютера;

- є активними споживачами: більше 60% людей–XXI віддають перевагу купівлі одягу і взуття в магазинах, а не на речових ринках;

Оптимістично оцінюють своє майбутнє 71% «людей–XXI», 42% «інших» людей. 52% «людей–XXI» будують плани на віддалене майбутнє, 41% «інших» не будують плани на віддалене майбутнє. «Люди–XXI» беруть відповідальність за свій рівень життя на себе. «Інші» покладають відповідальність на обставини. По оцінках «людей–XXI» особисте матеріальне становище залежить від результату власних зусиль, характеру, працьовитості, ощадливості (64% від групи). Таке ж бачення продемонстрували тільки 28% «інших». У залежності особистого матеріального становища від обставин, від ситуації в країні, у місті, у селі переконані 67% «інших» людей, і тільки 32% «людей–XXI».

Український підхід (А. Зоткін, А. Ручка, О. Злобіна, Р. Шульга та ін.) базувався на тому, що в основу визначення був покладений адаптивний фактор, можливість пристосування особистості до соціальних змін. Такий вибір основи для оцінки інноваційності особистості визначається саме специфікою розвитку українського суспільства. Члени українського суспільства, на думку українського дослідника А. Зоткіна, звикли жити у стані постійних негараздів, що сприймаються ними як звичайні умови соціального існування, вони «не розбещені споживчими практиками» [3, с. 247–257].

Велика частина населення нашої країни перебуває в ситуації, при якій його матеріальний ресурс не може забезпечити повноцінного функціонування в усіх сферах – у побуті, освіті, охороні здоров'я, культурі, відпочинку тощо. Цей край низький життєвий ресурс опосередковує специфічний образ життєдіяльності особистості, що зводиться до виживання. В умовах дефіциту життєвих ресурсів людина концентрує наявний у неї потенціал на задоволенні безпосередніх, базових потреб і відмовляється від інших. Тобто, вона не може, не має можливості задовольняти інші потреби, у першу чергу, культурні, дозвілля, креативні, пізнавальні, потреби в повноцінній підтримці й відновленні здоров'я.

Виходячи з вищезазначеного, українськими вченими пропонується поділ на типи інноваторів і традиціоналістів. На основі прагнення до нового досвіду формується соціально–ефективний тип, який шукає нові ситуації з метою розширення контролю над середовищем. Цей тип демонструє особливий механізм адаптації – пристосування через активність, що визначається домінуванням бажання «нового досвіду». Інноватори у порівнянні

із традиціоналістами почувають себе більш щасливими й краще оцінюють стан свого здоров'я.

Соціальний простір українського суспільства представлений трьома групами ціннісних пріоритетів:

– групою традиціоналістських цінностей («міцне здоров'я», «міцна сім'я», «добробут дітей», «матеріальний добробут», «сприятливий морально–психологічний стан у суспільстві», «відсутність значного соціального розшарування», «національно–культурне відродження», «участь у релігійному житті»);

– групою самореалізаційних цінностей («цікава робота», «суспільне визнання», «підвищення освітнього рівня», «розширення культурного кругозору, прилучення до культурних цінностей», «незалежність у справах, судженнях, вчинках»);

– групою політико–громадянських цінностей («державна незалежність країни», «створення у суспільстві рівних можливостей для всіх», «можливість висловлювати думки з політичних та інших питань, не побоюючись за особисту свободу», «критика і демократичний контроль рішень владних структур», «демократичний розвиток країни», «можливість підприємницької ініціативи», «участь в діяльності політичних партій і громадських організацій»).

Базова система цінностей українців демонструє, за всі роки вимірювань, достатню стабільність із домінантою на цінностях життєвого характеру. Саме традиціоналістські цінності домінують у ціннісній ментальності українських громадян. Проте, як свідчать дані, за період 2000–2009 рр. значущість групи традиціоналістських цінностей суттєво знизилась: від 4.59 бала у 2002 р. до 4.17 бала у 2009 р.

Групу самореалізаційних цінностей складають цінності, що забезпечують самореалізацію особистості в різноманітних сферах суспільного життя. Дані свідчать, що в ціннісній ментальності українських громадян вони посідають доволі важливе місце. Протягом 2000–2006 рр. їхній середній індекс тримався на рівні 3.99 бала, але в 2009 р. він суттєво знизився до 3.88 бала.

Групу політико–громадянських цінностей складають переважно ліберально–демократичні цінності, реалізація яких забезпечує адаптацію людей до нових ринкових і демократичних реалій у нашій країні. Протягом 2000–2006 рр. Середній індекс даної групи цінностей зростає від 3.21 бала до 3.63 бала, але в 2009 р. він суттєво знижує свою значущість (до 3.45 бала) [4, с. 285–292].

Адаптивний потенціал особистості формується під впливом низки чинників. Його визначають спрямованість життєвих орієнтацій, досвід позитивних надбань, співвідношення здобутків та витрат, вираження прагнення до реалізації тощо [2, с. 190–200]. Так, впевненість, що те, як складається життя, залежить переважно від самої людини, підвищує її адаптивний потенціал, натомість переконання, що здебільшого все залежить від зовнішніх обставин, підживлює особистісну пасивність. Серед представників

«групи активних», результати були такими: «здебільшого від зовнішніх обставин» – 27,4%, «від самої людини» – 35,8%; серед представників «групи пошуку» – відповідно 42,1% і 20,3%; по «групі пасивних» – 51,3% – від зовнішніх обставин, 22,2% – від самої людини.

Іншою складовою, що вельми впливає на адаптивний потенціал, є система життєвих орієнтацій людей. Серед «активних» прагнуть докласти максимум зусиль для реалізації своєї мети майже 90%, серед «групи пошуку» – 75%, а серед «групи пасивних» – тільки близько половини респондентів поділяють активну життєву позицію, натомість третина готова задовольнятися тим, що є, пливати за течією. Важливість можливостей самореалізації, розвитку здібностей зазначили серед найбільш значущих по 18% представників «групи активних» і «групи пошуку», а серед «групи пасивних» таких було лише 7%. Більшість тих, хто утворює «групу активних», вважають, що їм вистачає як вміння жити в нових суспільних умовах загалом, так і психологічних якостей, що забезпечують ці вміння: упевненості, рішучості, ініціативності. Натомість серед «пасивних» насамперед відчувається нестача системотвірної складової активності: вистачає вміння жити в нових соціальних умовах лише 16% представників цієї групи.

Узагальнюючою характеристикою адаптивного потенціалу є картина майбутнього. Якщо воно видається людині позитивним, можна говорити про високу самооцінку адаптивного потенціалу, і навпаки. Так, серед «активних» дивляться у майбутнє з надією половина опитаних (51,1%), серед «групи пошуку» – третина (34,3%), а серед «групи пасивних» – трохи більше чверті (27,7%). Так само принципово відрізняються стратегії поведінки представників цих груп в умовах сучасної кризової ситуації. Так, «активні», попри складнощі, більш налаштовані на досягнення: планують в найближчі два–три роки підвищити професійну кваліфікацію 24,6% «групи активних» і лише 10,1% «групи пасивних», створити (розширити) власний бізнес передбачає у цих групах відповідно 16,5% та 6,5%, а от намагаються в цей період зберегти соціальне становище, яке мають, 21,4% «групи активних» та 32,9% «групи пасивних» [2, с. 190–200].

Індикатором високої міри адаптованості слугувало віднесення себе респондентом до групи тих, хто активно залучився до нового життя, вважав ринкові відносини природним способом життєдіяльності. Індикатором низької адаптованості вважалось віднесення до групи тих, хто не має бажання пристосовуватися до наявної ситуації, живе як доведеться, очікує змін на краще. Усвідомлення того, що пристосування до нових умов є необхідною складовою життя формувалося, у населення в процесі узвичаєння нових соціальних реалій. Як вважають соціологи, залежність бажання та вміння пристосовуватися до змін від віку респондентів має сталий характер. Із віком відсоток тих, хто не бажає пристосовуватися,

поступово зростає. Але причини цього небажання для кожної вікової групи будуть специфічні [2, с. 190–200].

Для молоді, яка залучається до нового життя інколи навіть всупереч своїм бажанням, їхня самооцінка відбиває досвід первинного самостійного входження у соціально-економічні стосунки. І тут вирішальною стає саме його успішність. Іншою є природа небажання пристосування, що її демонструють люди старших вікових груп, історія особистісного життя яких тісно пов'язана з історією суспільства, якого вже немає. І оцінки сучасного стану речей вони формують, зважаючи на досвід життя минулого. Старші вікові категорії не хочуть пристосовуватися не лише внаслідок реального погіршення свого матеріального становища, а й тому, що переживають знецінення досягнутого у минулому. У психологічному сенсі цю категорію можна умовно поділити на тих, хто не зміг розкрити себе з різних причин і тепер поширює незадоволеність собою на ставлення до життя загалом, і на тих, успішне самоздійснення яких значною мірою загальмувалося, або й навіть припинилося саме внаслідок суспільних трансформацій.

Більше того, саме сучасне суспільство багато в чому орієнтоване на певну групову категорію – на молоді і не сприяє адаптації літніх людей до нових умов. Так, працевлаштуватися людині, яка досягла навіть 40-літнього віку вкрай важко, а це значить, що її можливості самореалізації вкрай обмежені, що аж ніяк не покращує її самопочуття. Таким чином, люди навіть середнього віку вимушені дотримуватися більш консервативного стилю життя, міцно триматися за те, що вони вже мають, а це значить – не ризикувати, не випробувати нових практик, результати яких їм важко передбачити й контролювати.

Дослідження, які проводяться провідними українськими вченими, дозволили зробити наступний висновок: модель успіху причиною пов'язана зі свідомо обраними цінностями лише у певних ситуаціях – за умов відносної соціокультурної стабільності. Незважаючи на «проблемність» пристосування до змін у старших вікових групах, загальна тенденція впливу особистісного чинника на процес суспільних перетворень тяжіє до позитиву, оскільки в суспільстві постійно зростає частка населення, яка вступає в активне життя, не перебудовуючи, а будуючи свої уявлення про реальний світ.

Узагальнення отриманих результатів дає можливість констатувати наступне: в пострадянському просторі (як українському, так і російському) склалася ситуація, при якій частка «людей-XXI» є дуже обмеженою. Причинами цього стали: достатньо низький рівень адаптаційних можливостей, соціального добробуту та зарплат, що стає на перешкоді формування у людей інноваційних практик. Віковий портрет населення України та Росії – високий відсоток людей старшого і літнього віку, орієнтованих на традиціоналістські цінності, а не на цінності

самореалізації. Ці проблеми призвели до того, що можливість формування успішної або неуспішної людини багато в чому закладено у попередній історії країни.

Запропонований у дослідженні варіант вирішення проблеми визначення успішних «людей-XXI століття» не вичерпує всіх аспектів даного питання. Перспективним напрямом подальших досліджень у цій актуальній темі є проблема інформаційно-культурної компетенції людини у сучасній Україні.

Список використаних джерел

1. 'Культурное потребление людей-XXI. Опитування 22 – 23 серпня. 100 населених пунктів, 44 суб'єкта РФ, 2000 респондентів'. [online] Доступно: <http://www.fom.ru/projects/3030.html>. – Назва з екрана.
2. Злобіна, О., 2009. 'Соціально-психологічні складові адаптивного потенціалу населення', *Українське суспільство 1992–2009. Динаміка соціальних змін; за ред. д.ек.н. В. Ворони, д.соц.н. М. Шульги, К.: Інститут соціології НАН України, с.190–200.*
3. Зоткін, А., 2009. 'Соціальні практики пристосування населення', *Українське суспільство 1992–2009. Динаміка соціальних змін; за ред. д.ек.н. В. Ворони, д.соц.н. М. Шульги, К.: Інститут соціології НАН України, с.247–257.*
4. Ручка, А., 2009. 'Ціннісна ментальність українського соціуму в першій декаді нового століття', *Українське суспільство 1992–2009. Динаміка соціальних змін; за ред. д.ек.н. В. Ворони, д.соц.н. М. Шульги, К.: Інститут соціології НАН України, с.285–292.*

References

1. 'Kul'turnoe potreblenie ljudej-XXI. Opytuvannja 22 – 23 serpnja. 100 naselenyh punktiv, 44 sub'jekta RF, 2000 respondentiv (Cultural consumption of people-XXI. Poll August 22–23. 100 settlements, 44 subjects of the Russian Federation, 2000 respondents)'. [online] Dostupno: <http://www.fom.ru/projects/3030.html>. – Nazva z ekrana.
2. Zlobina, O., 2009. 'Social'no-psyhologichni skladovi adaptivnogo potencialu naseleennja (Socio-psyhological components of the adaptive potential of the population)', *Ukrai'ns'ke suspil'stvo 1992–2009. Dynamika social'nyh zmin; za red. d.ek.n. V. Vorony, d.soc.n. M. Shul'gy, K.: Instytut sociologii' NAN Ukrai'ny, s.190–200.*
3. Zotkin, A., 2009. 'Social'ni praktyky prystosuvannja naseleennja (Social practices of adapting the population)', *Ukrai'ns'ke suspil'stvo 1992–2009. Dynamika social'nyh zmin; za red. d.ek.n. V. Vorony, d.soc.n. M. Shul'gy, K.: Instytut sociologii' NAN Ukrai'ny, s.247–257.*
4. Ruchka, A., 2009. 'Cinnisna mental'nist' ukrai'ns'kogo sociumu v pershij dekadij novogo stolittja (Valuable mentality of Ukrainian society in the first decade of the new century)', *Ukrai'ns'ke suspil'stvo 1992–2009. Dynamika social'nyh zmin; za red. d.ek.n. V. Vorony, d.soc.n. M. Shul'gy, K.: Instytut sociologii' NAN Ukrai'ny, s.285–292.*

* * *